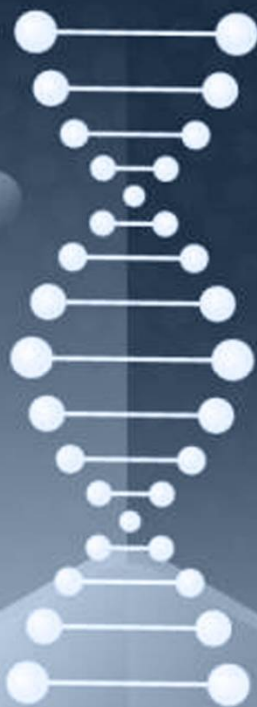

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 4,
Issue 9/2

2026

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

4 JILD, 9/2 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

ТОМ 4, НОМЕР 9/2

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 4, ISSUE 9/2

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№9/2 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2026-9/2>

Бош муҳаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Matyakubov Umidjon Raximovich
(i.f.d., prof.)

Бош муҳаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
(PhD., dots.)

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)

Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar

akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,

O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent

Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),

dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Yunusxo'jayev Habibulla Zafar o'g'li

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor

Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Grodno davlat universiteti Belorusiya

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna

Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyazova Nasiba Ramatillayevna

Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'g'li

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Boltayev Abdurahim Amanovich

Falsafa fanlari doktori, dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Zoirov Erkin Xalilovich

Falsafa fanlari doktori, dotsent

Buxoro davlat texnika universiteti

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun
Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Yunusxo'jayev Habibulla Zafar o'g'li

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых
для публикации основных научных результатов диссертаций постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: X. Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

TARIX

1. **Tajiyeva Umida Rajabboyevna.** Xorazm vohasining ekologik tarixiga oid ayrim masalalar..... 7
2. **Matniyozov Sarvarbek Sanatbek o'g'li.** Xorazm xalq sovet respublikasi davrida yer ishlari nozirligining faoliyati (1920-1924-yillar)..... 12
3. **Farxadov Zoyir Xushnud o'g'li.** Ko'zaliqir madaniyatining arxeologik manbalar asosida o'rganilish tarixi..... 17
4. **Matyakubov Xamdam Xamidjanovich.** Antik Xorazmda urbanizatsiya va shaharlar tizimining shakllanishi: ijtimoiy-iqtisodiy, harbiy omillar..... 22
5. **Abdullayev Shaxobiddin Norqo'zi o'g'li.** Tarixiy xotira va muzey: Samarqand viloyati tarixiy-o'lkashunoslik muzeylarining ijtimoiy-madaniy funksiyalari..... 27

IQTISOD

6. **Умурзаков Машрабжон Турсунбоевич.** Повышение экспортного потенциала промышленных предприятий: на примере текстильной отрасли..... 37
7. **Murodjon Matniyozov.** Omnikanal marketing strategiyasi: kontseptual evolyutsiya va tadqiqot yo'nalishlarining sistematik tahlili..... 41
8. **Mayliyev Temurbek Ilxambay O'g'li.** Oziq-ovqat sanoatini barqaror rivojlantirishni tartibga solishning nazariy-metodologik asoslari..... 52
9. **Murodova Dilfuza Jalolovna.** Auditorlik xizmatlari samaradorligini baholashning uslubiy yondashuvlari: xorijiy amaliyot va uni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari..... 58
10. **Ашуров Сардоржон Зафаржонович.** Факторы и резервы повышения экономической эффективности малого бизнеса в сфере услуг Самаркандской области..... 67

PEDAGOGIKA

11. **Yusupova Madinajon Mansurbek qizi.** Bo'lajak pedagoglarda badiiy-pedagogik kompetentlikni pedagogik trening texnologiyalari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish..... 77
12. **Matrizayeva To'maris Jumamirat qizi.** Bo'lajak tarbiyachilarning ijodiy kompetensiyalarini xalq og'zaki ijodi vositasida rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari..... 79
13. **Allaberganova Shoxista Zokir qizi.** Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy immunitetni pedagogik ta'lim muhiti sharoitida takomillashtirish metodikasi..... 85
14. **Kuchimov Ilyos Ablakulovich,** Ichki ishlar organlarida ta'lim jarayonini boshqarishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish..... 89
15. **Allaberganova Go'zal Adilbek qizi.** Onkologik bemorlarda yuzaga keladigan ruhiy o'zgarishlar va ularga psixologik yordam ko'rsatishning ilmiy-nazariy asoslari..... 94

16. **Otabek Erkinovich Khudayberganov. Muratov Sanjarbek Jumanazarovich.** Formation of professional skills of faculty students of physical culture with sports games..... 101

PSIXOLOGIYA

17. **Тайтелиева Ақтолқын Битуқызы.** Поиск психологической помощи подростком в образовательной среде: барьеры и условия..... 107
18. **Xudayberganova Dilduza Yangiboy qizi.** Ijtimoiy tarmoqlardagi ijtimoiy taqqoslashning o'smirlar emotsional holati va o'z-o'zini anglashiga ta'siri..... 110

FILOLOGIYA

19. **Yakubova Noira Isxakovna** Ingliz tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan turizm terminlarining funksional-pragmatik xususiyatlari..... 115

TARIX

Tajiyeva Umida Rajabboyevna,

UrDU akademik litseyi katta o'qituvchisi,

Tarix fanlari falsafa doktori (PhD),

E-mail: umidatojieva17@gmail.com

XORAZM VOHASINING EKOLOGIK TARIXIGA OID AYRIM MASALALAR

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23285316>**Annotatsiya**

Mazkur maqolada Xorazm vohasining ekologik tarixiga oid asosiy jihatlar zamonaviy fanlararo yondashuv doirasida tahlil qilinadi. Unda tabiiy muhitning tarixiy jarayondagi faol omil sifatidagi o'rni qayta baholanadi. Ayniqsa, Amudaryoning mintaqa taraqqiyotidagi asosiy tabiiy determinant sifatidagi roli alohida yoritiladi, uning o'zanidagi o'zgarishlar ming yillar davomida aholi joylashuvi va xo'jalik faoliyati dinamikasini belgilab bergani ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: ekologik tarix, Xorazm vohasi, Amudaryo, tabiiy tizim, irrigatsiya, iqlim o'zgarishlari, moslashuv strategiyalari, madaniy amaliyotlar.

Tajieva Umida Radjabboyevna,

Senior Lecturer of the Academic Lyceum of UrSU,

Doctor of Philosophy of Historical Sciences (PhD),

E-mail: umidatojieva17@gmail.com

SOME ISSUES OF THE ECOLOGICAL HISTORY OF THE KHOREZM OASIS

Abstract

This article examines key aspects of the ecological history of the Khorezm oasis within the framework of a modern interdisciplinary approach. It reconsiders the role of the natural environment as an active factor in historical development. Special attention is paid to the Amu Darya as the main natural determinant of the region's development, whose changes in riverbed over millennia shaped patterns of settlement and economic activity of the population.

Keywords: ecological history, Khorezm oasis, Amu Darya, natural system, irrigation, climate change, adaptation strategies, cultural practices.

Таджиева Умида Раджаббоевна,

Старший преподаватель академического лицея УрГУ,

Доктор философии исторических наук (PhD),

E-mail: umidatojieva17@gmail.com

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ХОРЕЗМСКОГО
ОАЗИСА

Аннотация

В статье рассматриваются ключевые аспекты экологической истории Хорезмского оазиса в контексте современного междисциплинарного научного подхода. Особое внимание уделяется роли Амударьи как главного природного детерминанта развития региона, изменения русла которой на протяжении тысячелетий определяли динамику расселения и экономической деятельности населения.

Ключевые слова: экологическая история, Хорезмский оазис, Амударья, природная система, ирригация, климатические изменения, адаптационные стратегии, культурные практики.

KIRISH VA TADQIQOTNING DOLZARBLIGI

Ekologik tarix zamonaviy ilmiy paradigma doirasida tarixiy bilimning eng istiqbolli va jadal rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Ushbu yo'nalish jamiyat va tabiat o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir shakllarini yangicha talqin etish imkonini beradi. An'anaviy tarixshunoslikdan farqli ravishda, unda tabiiy muhit ko'pincha ikkilamchi yoki fon omili sifatida talqin etilgan bo'lsa, ekologik tarix uni ilmiy tahlil markaziga olib chiqadi hamda tarixiy jarayonning faol va belgilovchi elementi sifatida interpretatsiya qiladi.

Mazkur yondashuv shundan kelib chiqadiki, tabiiy sharoitlar jamiyat taraqqiyotiga ko'p qirrali va tizimli ta'sir ko'rsatadi: ular xo'jalik modellarini shakllantiradi, aholi joylashuvining hududiy tashkil etilishini belgilaydi, ijtimoiy tuzilmalar hamda madaniy amaliyotlarga ta'sir qiladi. Tabiiy muhitga yuqori darajada bog'liq bo'lgan hududlar qatoriga Xorazm vohasi ham kiradi. Uning tarixiy rivojlanishi ming yillar davomida Amudaryo suv resurslari dinamikasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Daryo o'zanining o'zgarishi, suv sathining tebranishlari, shuningdek, iqlimiy transformatsiyalar aholi joylashuvi, xo'jalik ixtisoslashuvi va madaniy modellar shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Shu bois, Xorazmning ekologik tarixini tadqiq etish tabiiy omillar bilan bir qatorda ijtimoiy-madaniy jihatlarni ham inobatga oladigan kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi.

TADQIQOT METODLARI VA MUAMMONING O'RGANILGANLIK DARAJASI

Mazkur tadqiqotning metodologik asoslari fanlararo yondashuv tamoyillariga tayanadi hamda kompleks tahlilni amalga oshirish maqsadida turli ilmiy yondashuvlarning integratsiyasini nazarda tutadi. Asosiy metod sifatida tarixiy-xronologik usul qo'llanilib, u inson va tabiiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir dinamikasini turli tarixiy davrlar kesimida kuzatish imkonini beradi. Ushbu metod jamiyat rivojlanishining qonuniyatlarini hamda uning o'zgaruvchan tabiiy sharoitlarga moslashuv jarayonlarini aniqlashga xizmat qiluvchi qiyosiy-tarixiy tahlil bilan to'ldiriladi.

Tadqiqotda muhim o'rin tutuvchi tizimli yondashuv tabiiy muhit, jamiyat va madaniyatni yagona sotsiotabiiy tizimning o'zaro bog'liq elementlari sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. Mazkur yondashuv doirasida "tabiat-jamiyat-madaniyat" o'zaro ta'siri yaxlit jarayon sifatida talqin etilib, unda bir komponentdagi o'zgarish boshqalarida ham muqarrar transformatsiyalarga olib kelishi asoslab beriladi. Tadqiqotda tabiiy fanlar, xususan paleogeografiya va gidrologiya ma'lumotlarini jalb etish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo'nalishlar yordamida o'tmishdagi tabiiy sharoitlarni rekonstruksiya qilish, atrof-muhitdagi o'zgarishlar dinamikasini aniqlash hamda ularning inson jamiyati taraqqiyotiga ta'sir xususiyatlarini belgilash imkoniyati yaratiladi. Madaniy-antropologik yondashuv esa insonning tabiat bilan uzoq muddatli va bevosita o'zaro aloqasi natijasida shakllangan an'anaviy tasavvurlar, folklor, marosim amaliyoti va xulq-atvor me'yorlarini tahlil qilishda qo'llaniladi. Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi kompleks xarakter kasb etib, turli ilmiy paradigmalar sinteziga yo'naltirilgan.

Ko'rib chiqilayotgan muammo doirasida O'zbekistonda ham, xorijda ham qator fundamental tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jumladan, A. Ashirov monografiyasida Farg'ona vodiysi o'zbek aholisining suv madaniyati tahlil qilinadi [1]. Olim tarixiy-etnografik materiallarga tayanib, suvning tarixiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlar kesishmasidagi o'rnini yoritadi, shuningdek, turli mafkuraviy va siyosiy tizimlar ta'sirida suv resurslariga munosabatning qanday o'zgarib borganini ko'rsatadi. S.Davletov tadqiqotida esa ekologik muammolarni o'rganishning nazariy-metodologik

jihatlari tahlil etilgan. Muallif ekologik tarix hozirgi kunda tarix fanida ham, umuman ijtimoiy fanlar tizimida ham mustaqil va jadal rivojlanayotgan yo'nalishga aylanib borayotganini alohida qayd etadi [2].

Markaziy Osiyoda ekologik tarixni rivojlantirishga Elizabet Bekerning Orol dengizi inqirozi arxeologiyasiga bag'ishlangan tadqiqoti muhim hissa qo'shadi. Mazkur ishda ekologik o'zgarishlar faqat zamonaviy muammo sifatida emas, balki uzoq davom etgan tarixiy jarayon sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, milodiy III–VIII asrlar davriga alohida e'tibor qaratilib, Xorazmdagi ekologik transformatsiyalar va jamiyatning o'zgaruvchan sharoitlarga moslashuv strategiyalari tahlil qilinadi [3].

A.D. Tairov monografiyasi Markaziy Yevrosiyaning dasht va o'rmon-dasht hududlarida miloddan avvalgi II–I ming yilliklarda yuz bergan tabiiy-iqlimiy o'zgarishlarning kompleks tahliliga bag'ishlangan. Muallif mintaqaviy iqlim sikllari va global sovish jarayonlarining qadimgi jamiyatlarning migratsion harakatlari hamda madaniy transformatsiyalariga ta'sirini o'rganadi [4]. I.Usmanova tomonidan Xorazm vohasi hududida paleogeografiya va etnik jarayonlarga bag'ishlangan tadqiqotda Amudaryo, Akchadaryo va Sariqamish havzalaridagi landshaft o'zgarishlari tarixiy jihatdan tahlil qilinib, ular qadimgi aholi migratsiyalari bilan uzviy bog'liqlikda ko'rib chiqiladi [5].

TADQIQOT NATIJALARI

Qadimgi davrlarda iqlimiy o'zgarishlar ijtimoiy-siyosiy dinamikaning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'lib, qabilalarning birlashuvi, ommaviy migratsiyalar hamda yangi davlat tuzilmalarining shakllanish jarayonlarini rag'batlantirgan. Bu holat, avvalo, ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi xo'jalik tarmoqlarining tabiiy muhit holatiga bevosita bog'liqligi bilan izohlanadi. Xususan, Janubiy Orolbo'yi hududi uchun yog'in miqdorining kamayishi va haroratning oshishi bilan tavsiflanadigan ko'p asrlik davrlar xos bo'lib, tadqiqotlar natijalariga ko'ra, ular Quyosh faolligining 500 yillik kuchayish sikllari bilan o'zaro bog'liqlikda kechgan [4, b.16].

Xorazm vohasining tarixiy taraqqiyoti Amudaryoning Sariqamish bo'yi deltasi dinamikasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Miloddan avvalgi I ming yillikning birinchi yarmida ushbu hududda nisbatan mo'tadil harorat sharoitida yuqori namlik davri kuzatilgan bo'lib, yillik yog'in miqdori 140–250 mm ni tashkil etgan. Bu holat allyuvial tuproqlarda tugay o'rmon ekotizimlarining shakllanishiga, shuningdek Sariqamish bo'yi va Ustyurt hududlarida oqimli ko'llar tizimining faoliyat yuritishiga imkon yaratdi. Bunday tabiiy sharoitlar chorvachilik va sug'orma dehqonchilikning rivojlanishi uchun qulay zamin yaratib, xo'jalik tizimlarining barqarorligini ta'minladi.

Amudaryo olib kelgan mineral moddalarga boy cho'kindilar bilan bog'liq ko'p asrlik akkumulyativ jarayon natijasida Janubiy Orolbo'yi hududi inson tomonidan xo'jalik jihatdan o'zlashtirish uchun yaroqli shaklga kelgan. Daryo o'zanining o'zgarishi va toshqinlari Qizilqum qumlari orasidagi pastqam hududlarda suv havzalari va ko'llarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Aynan shunday suv manbalari atrofida va ularga tutash tekisliklarda qadimgi aholining dastlabki manzilgohlari vujudga kelgandi. Mazkur tabiiy muhitda shakllangan flora va fauna ovchilik hamda terimchilik bilan shug'ullangan aholi uchun asosiy oziq manbai bo'lib xizmat qildi. Neolit davrida (mil.avv. IV–III ming yilliklar) suv resurslariga yaqinlik aholining oziqlanish tuzilmasini bevosita belgilab bergan, xususan, Jonbos-4 manzilgohi aholisi ratsionida baliq mahsulotlari ustunlik qiladi [6].

Shunday qilib, Amudaryo alohida ahamiyat kasb etib, amalda tabiiy makonning “me'mori” vazifasini bajargan. Uning toshqinlari arid hududlarni yashash uchun yaroqli zonalarga aylantirgan bo'lsa, daryo o'zanining o'zgarishi aholini yangi hududlarga ko'chib borishga majbur etdi [5]. Suv resurslariga bunday yuqori darajadagi bog'liqlik aholi joylashuvining o'ziga xos modelini shakllantirgan bo'lib, u hududiy notekislik va yuqori darajadagi harakatchanlik bilan tavsiflanadi. Aholi manzilgohlari asosan suv manbalari yaqinida vujudga kelgan hamda gidrologik o'zgarishlarga qarab joyini o'zgartirib turgan. Demak, tabiiy muhit nafaqat hayot faoliyati sharoitlarini belgilagan, balki jamiyatning hududiy tashkil topishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Qadimgi Xorazm sharoitida xo'jalik faoliyatining harakatchanligi va diversifikatsiyasi Orol dengizi havzasining beqaror va zaif ekotizimiga moslashishning asosiy strategiyalari sifatida namoyon bo'ladi. Bu yerda harakatchanlik faqat ko'chmanchilik bilan cheklanib qolmay, balki resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan moslashuvchan mexanizm sifatida qaraladi. Daryolar o'z o'zanini keskin o'zgartirib, unumdor yerlarni qisqa muddatda cho'l hududlarga aylantirib yuborishi mumkin bo'lgan sharoitda aholi mavsumiy va ekologik o'zgarishlarga qarab turli "resurs zonalar" o'rtasida ko'chib yurish strategiyasini qo'llagan. Gidrologik tizimning regressiyasi davrlarida esa sug'orma dehqonchilikdan yanada harakatchan xo'jalik shakllariga o'tish kuzatilgan [3].

Qadimgi Xorazmning irrigatsiya tizimi Amudaryo o'zanidan bevosita boshlanuvchi magistral kanallar va ularning ko'plab tarmoqlaridan iborat murakkab hamda keng tarmoqlangan tizimni tashkil etgan. Mazkur tizim daryoning o'ng qirg'og'ida joylashgan shahar markazlari va qishloq xo'jaligining faoliyat yuritishida asosiy omil bo'lib xizmat qilgan hamda mintaqaning iqtisodiy hayoti barqarorligini ta'minlagan [7].

Tabiiy muhit bilan o'zaro ta'sir ijtimoiy tuzilmalarning shakllanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Tabiiy sharoitlarning o'zgarishi xo'jalik tizimlarining transformatsiyasini yuzaga keltirib, avvalo, yanada moslashuvchan dehqonchilik shakllariga va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga o'tishni taqozo etdi. Ekologik o'zgarishlar, shuningdek, migratsion jarayonlarni rag'batlantirib, jamiyatning etnik va ijtimoiy tuzilmasiga ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan birga, ekologik inqirozlar ko'pincha ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga hamda resurslarni taqsimlash bilan bog'liq ziddiyatlarning yuzaga kelishiga zamin yaratgan.

Manbalarga ko'ra, milodiy I ming yillik o'rtalarida irrigatsiya tizimidagi o'zgarishlar va keng ko'lamli tarixiy silkinishlar natijasida Xorazm vohasi periferiya hududlarida joylashgan ko'plab yirik antik shahar-qal'alar inqirozga yuz tutdi. Ushbu jarayonning asosiy sabablaridan biri sifatida dasht qabilalarining bostirib kirishi va bu bilan bog'liq holda to'g'on hamda dambalarning buzilishi ko'rsatiladi. Irrigatsiya tizimlarining izdan chiqishi qishloq xo'jaligi yerlarining suv bilan ta'minlanishini to'xtatgan, natijada Amudaryo o'z yo'nalishini o'zgartirib, Sariqamish botig'iga oqib bora boshladi. Buning oqibatida ilgari gullab-yashnagan hududlar tashlab ketilib, xarobalarga aylangan. Mazkur yerlarning qayta o'zlashtirilishi va xo'jalik faoliyatining tiklanishi VII–VIII asrlarda boshlangan bo'lib, XI–XII asrlarda o'zining eng yuqori taraqqiyot bosqichiga yetdi [8].

Inson va tabiiy muhit o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimida moslashuvning madaniy mexanizmlari alohida ahamiyat kasb etadi. An'anaviy jamiyatlarda tabiat muqaddas tizim sifatida idrok etilib, unga nisbatan ehtiyotkorlik va hurmat bilan munosabatda bo'lish zarurati marosimlar, taqiqlar va mifologik qarashlarda o'z ifodasini topgan. Folklor, diniy e'tiqodlar hamda an'anaviy bilimlar inson va atrof-muhit o'rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan barqaror ekologik xulq-atvor qiyofasini shakllantirgan. Xususan, Avestoda tabiatni muhofaza qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilib, ekologik me'yorlarni buzganlik uchun qat'iy jazolar belgilangan. Shu bilan birga, daraxt ekish va yerga ishlov berish kabi faoliyatlar oliy savob ish sifatida talqin etilgan [9]. Shunday qilib, madaniyat inson va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tartibga soluvchi eng muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lib, sotsiotabiiy tizim barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynagan.

XULOSA

Xorazm vohasi tarixiy retrospektivda tabiiy muhit va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi uzviy bog'liqlikning yorqin namunasi sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Amudaryo suv resurslari dinamikasi nafaqat xo'jalik ixtisoslashuvini, balki aholi joylashuvining hududiy tuzilishini, ijtimoiy jarayonlarni hamda mintaqaning siyosiy transformatsiyalarini belgilab bergan asosiy omil hisoblanadi. Gidrologik rejimdagi o'zgarishlar, iqlimiy tebranishlar va antropogen ta'sirlar irrigatsiya tizimlarining transformatsiyasiga, aholi migratsiyalariga hamda davriy inqirozlarga olib kelgan. Shu bilan birga, mazkur jarayonlar samarali moslashuv mexanizmlarining shakllanishini ham rag'batlantirgan bo'lib, bu Xorazm jamiyatining murakkab tabiiy sharoitlarga moslashish qobiliyatini yaqqol namoyon etadi.

Iqtiboslar / References / Сноски

1. Аширов А. Ўзбек маданиятида сув. – Т.: Akademnashr, 2020.
2. Давлетов С. XX аср иккинчи ярми – XXI аср бошида Ўзбекистондаги экологик вазият ва унинг ижтимоий муаммолари. Тарих фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Тошкент, 2018.
3. Elizabeth Backer. The Archaeology of the Aral Sea Crisis: Environmental Change and Human Adaptation in the Khorezm Region of Uzbekistan ca. AD 300–800. Dissertation (Doctor of Philosophy in Anthropology). University of California, Los Angeles (UCLA), 2011. - 480 p.
4. Таиров А. Изменения климата степей и лесостепей Центральной Евразии во II—I тыс. до н.э.: Материалы к историческим реконструкциям. Челябинск: "Рифей" , 2003. - 68 с.
5. Усманова И. Некоторые суждения относительно палеогеографии Хорезма эпохи каменного века // Mutaфakkir. – 2022. – №2. – С. 107–114.
6. Salayev U. Qadimgi Xorazm vohasi ibtidoiy madaniyat tarixi. Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Urganch, 2025.
7. Юнусова Б. Қадимги Хоразм шаҳарсозлик маданияти тарихидан // Academic Research in Educational Sciences. 2022. – Vol. 3, Issue 4. – Б. 712–715.
8. Davletov S., Bekimbetov B. Orol dengizining paydo bo'lishi va gidrologik o'zgarishlari tarixidan // Ўтмишга назар, 2026. – 9-жилд, 1-сон. – Б. 37–41.
9. Сапаров Б. Экологическая культура в историческом наследии «Авеста» // Alfraganus xalqaro ilmiy jurnali. – 2023. – С. 63–68.

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE» JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

Maqolani tayorlashda qo'yiladigan talablar:

1. Maqola o'zbek, ingliz va rus tillarida minimal 6 sahifadan iborat bo'lib, Microsoft Word dasturida Times New Roman shriftida 12 kegl, 1 satr oralig'ida, sahifalar barcha tomondan 2 sm qoldirilgan holda bo'lishi shart.
2. Satr boshi - 1,25 sm bo'lib, satrlarni eniga to'g'irlash, so'zlarni boshqa qatarga ko'chirish avtomatik tarzda bo'lishi lozim.
3. Birinchi qator o'ng tomondan muallifning familiyasi, ismi va otasining ismi, ikkinchi qatorda muallifning ish joyi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni, e-mail va telefon raqami, uchinchi qatorda sahifaning o'rtasida bosh va qalin harflar bilan maqolaning nomi yoziladi. Ushbu ma'lumotlar o'zbek, ingliz va rus tillarda berilishi lozim.
4. Keyingi qatordan o'zbek, ingliz va rus tillarida 60 so'zdan iborat annotatsiya beriladi.
5. Keyingi qatordan 7-10 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida kalit so'zlar beriladi.
6. Keyingi qatordan asosiy matn boshlanadi va maqola 4 qismdan iborat bo'ladi: Mavzuning dolzarbligi. Metodlar va o'rganilganlik darajasi. Tadqiqot natijalari. Xulosa.
7. Maqolalar ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, ulardagi fakt va fikrlar asoslangan hamda mustaqil ma'no kasb etishi lozim, plagiat holati taqiqlanadi. Muallif foydalanilgan adabiyotlarni aniq ko'rsatishi, olingan iqtiboslarning aniq manbalarini keltirishi lozim.
8. Web of science hamda Scopus tizimidagi jurnallardan iqtiboslar olish maqsadga muvofiqdir.
9. Iqtiboslar matn ichida [1, 25] beriladi. Adabiyotlarning to'liq ro'yxati asosiy matndan so'ng alifbo tartibida ko'rsatilishi lozim.

Требования к оформлению научной статьи:

1. Статьи должны содержать 6 страниц, в формате Times New Roman на Microsoft Word, 12 кегль, 1 см, со всех сторон 2 см.
2. Начала абзаца - 1,25 см, формировать строки по ширине, перенос слов в другой ряд должен быть в автоматическом порядке.
3. В первой строке от правой стороны Ф.И.О. автора, во второй строке место работы, должность, ученая степень и ученое звание, e-mail и номер телефона, в третьей строке по центру страницы прописными буквами жирным шрифтом название статьи. Эта информация должна быть предоставлена на узбекском, английском и русском языках.
4. В следующей строке аннотация из 60 слов на трех языках: узбекский, английский и русский.
5. Со следующей строки ключевые слова 7-10.
6. Далее начинается основной текст. новой текст начинается со следующей строки, и статья состоит из 4 частей: актуальность темы, методы и уровень исследования, результаты исследования, заключение.
7. Статьи должны иметь научное значение, факты и идеи должны быть обоснованными и избежать плагиатства. Автор должен точно указать использованную литературу и ссылку на источники, при помощи которых он выразил свое мнение.
8. Сноски или ссылки должен быть взяты из Web of science, а также системы журналов Scopus.
9. Цитирование приводится в тексте [1, 25] Полный список литературы должен быть указан после основного текста, а алфавитном порядке.

Requirements of the articles submitted:

1. Articles should be at least 6 pages, in Times New Roman, 12 pt., 1 inter.
2. The line head should be 1,25 cm, line spacing, and the words should be automatically moved.
3. The author's full name should be on the first line from the right; the author's place of work, position, academic degree, and academic rank, email address, and phone number should be on the second line; the article title should be centered in bold, capital letters, on the third line. This information should be provided in Uzbek, English, and Russian.
4. An annotation of 60 words in the next line in three languages.
5. Key words from the next row in three languages 7-10.
6. The next line begins with the main text. The main text begins on the next line, and the article consists of four parts: the relevance of the topic, the methods and level of research, the results, and the conclusion.
7. Articles must be of scientific importance and facts and opinions in the article should be well-grounded and have an independent meaning, and they must be free of plagiarism. The author must clearly demonstrate the literature used in his or her opinion, and provide the exact sources of the extracts.
8. Quotes should be from "Web of science" and "Scopus" journals.
9. A complete list of publications should be followed in alphabetical order after the main text. Seals and references should be in the main text [1, 25].